

Ханна ЛАСКАЖЕВСЬКА,

завідувачка Лабораторії документування історичних книжкових фондів Бібліотеки Народової, магістр

Стан польсько-українського бібліотечного співробітництва (огляд останніх 15 років)

Істотний поворот у бібліотечних польсько-українських контактах відбувся після 1990 р. Після періоду стандартних відносин, які в основному характеризувалися обмінами виданнями, двосторонніми візитами груп бібліотекарів, що обов'язково супроводжувалося культурною програмою й екскурсіями містом, настав час поживленої зацікавленості переміщеними і прийнятими фондами, які довго приховувалися і цілими десятиліттями були недоступними.

Зрозуміло, що після зміни устрою – спочатку в Польщі, а потім в Україні – можливість розпочати реєстрацію і дослідження історичних книжкових фондів підпорядкувала собі цілі і довгострокові програми нашого співробітництва, які передбачають повну інформацію і необмежений доступ до культурних цінностей, визнаних національною спадщиною наших країн.

Встановлення контактів з українськими бібліотеками

Планування і реалізація дослідно-документаційних робіт в українських бібліотеках стало можливим завдяки підписанню у серпні–листопаді 1991 р. чотирьох договорів про співробітництво між Бібліотекою Народовою у Варшаві і Центральним державним історичним архівом УРСР у м. Львові; Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаніка НАН України; Львівським національним університетом ім. Івана Франка і його Науковою бібліотекою; Державною науковою бібліотекою України в Києві (нині Національна парламентська бібліотека України). Всі договори укладені на невизначений час. Щоразу перший пункт підписаних документів звучав: «Обидві договірні установи гарантують одна одній повний доступ до всіх своїх зібрань». Значалося також про спільні дослідницькі ініціативи, виставки, конференції, виготовлення мікрофільмів, ксерокопій або інших репродукцій матеріалів із власних фондів за бажанням партнера.

У серпні 1992 р. Бібліотека Народова у Варшаві підписала п'ятий договір зі своїм найважливішим партнером в Україні Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського. У цьому договорі перший пункт також засвідчив взаємну гарантію

доступу до зібрань, проте розширив його на всі джерела інформації про бібліотечні фонди, у тому числі каталоги і картотеки. Новим був другий пункт, який звучав так: «Відповідно до чинних принципів і в рамках можливостей, обидві бібліотеки створюють відповідні умови для дослідної роботи щодо вивчення і опрацювання полоніки в Україні й українки на території Польщі». Завдяки цим договорам Бібліотека Народова до сьогодні відіграє провідну роль серед польських бібліотек у контактах із українськими бібліотеками.

Із початку дев'яностих років намагалися налагодити тісне співробітництво Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаніка НАН України та Вроцлавський національний інститут імені Оссолінських. У березні 1993 р. представники обох бібліотек підписали у Вроцлаві лист про наміри співробітництва в науковій галузі та обміну інформацією щодо своїх фондів. Реальне співробітництво і підписання відповідних угод відбулося лише декількома роками пізніше.

Обидві сторони досить інтенсивно готувалися до взаємних контактів. Показником цих дій можуть бути, приміром, важливі публікації, зроблені на підставі нових джерел і архівних досліджень. Українські і польські автори часто полемізують один з одним. Це, проте, не змінює того, що обидві бібліотеки активно співпрацюють при мікрофільмуванні й поцифруванні львівських фондів.

У результаті наш досвід співробітництва обмежувався чотирма українськими бібліотеками і двома польськими, а також львівським архівом (із київським у нас не було домовленості). Це не означає, що ми не працювали, збираючи документацію, яка нас цікавить, ще в багатьох інших бібліотечних установах, наприклад Харкова або Одеси.

Напрями міжбібліотечного співробітництва

Після встановлення перших контактів з українськими бібліотеками наша співпраця розвивалася за двома напрямками. Пошуки в бібліотеках і архіві у Львові ми проводили своїми силами, головним чином, Лабораторії документування історичних книжкових

фондів (ЛДКФ), яка була створена в 1990 р. у Бібліотеці Народовій. Робота була доволі копіткою, витратною, здійснювалася мізерними силами, але успішною. Тому що зібраний у такий спосіб матеріал, збагачений інформацією з архівних джерел і польської літератури, доповнив надходження книг ЛДКФ. Він був також переданий у створене в 1990 р. в Міністерстві культури Бюро уповноваженого уряду з польської культурної спадщини за кордоном, де був використаний для розробленого в 1994–1998 рр. під керівництвом проф. Барбари Беньковської довідника «Бібліотеки на Східних землях II Речі Посполитої» (Познань, 1998). Через відсутність аналогічної праці в Україні польський довідник є також значним документальним джерелом для українських бібліотекарів. І тут ми бачимо можливості реального співробітництва з українськими колегами, оскільки, хто ж може краще, ніж вони, досліджувати і відтворити воєнну і повоєнну долю зареєстрованих нами бібліотек.

По-іншому склалося наше співробітництво з київськими бібліотеками, із якими, як уже згадувалося, ми налагодили контакти в 1991–1992 рр. Партнери в Києві підготували для нас переліки польських колекцій, які зберігаються в їхніх фондах. Це було відносно легко зробити в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, тому що більшість колишніх польських книжкових фондів уже вивченена і виділена в книгосховищах.

Національна парламентська бібліотека України провела для нас у 1991–1992 рр. анкетне опитування 25 обласних бібліотек для виявлення, чи зберігаються в їхніх фондах, а якщо так, то які книги польського походження. Опитування дало незначні результати, вдалося одержати лише фрагменти інформації з бібліотек у Вінниці.

Після цього ми вирішили, куди спрямувати наші дослідницькі сили, у яких українських бібліотеках зберігаються матеріали, що мають найбільшу цінність для польської культури. Ми не зважилися на подальше систематичне вивчення львівських книжкових збірок, дотепер найзначнішого центру польської книги в Україні. Великий обсяг цих фондів ставить під сумнів доцільність і можливість їх «детального» описування (крім загальної реєстрації). Крім того, ми визначили принципи і форми співробітництва зі Львівською науковою бібліотекою ім. В. Стефаника щодо фондів розділеної війною Бібліотеки Національного інституту імені Оссолінських, які перебувають у компетенції вроцлавського Оссолінеуму. Багатьма іншими колекціями, наприклад, залишками колись багатих монастирських книжкових збірок, зайнялися окремі дослідники.

Бібліотека Народова у Варшаві прийняла рішення про проведення робіт, які, на нашу думку, мали велике значення для істориків не тільки книги, але і польської культури, особливо епохи Просвітництва. У 1993 р. розпочалася каталогізація замкової бібліотеки короля Станіслава Августа, що нині зберігається в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського в Києві. Це була одна з книжкових збірок, яка найдовше знаходилася поза увагою польських дослідників; доступ до неї 170 років був обмежений, а протягом останніх декількох десятиріч років – практично закритий. Завдяки сприянню керівництва НБУВ після 1990 р. цей стан докорінно змінився, і реалізація багаторічних проектів із дослідження і розробки королівської збірки стала для нас можливою. Зацікавлення колишніми польськими магнатськими колекціями, які зберігаються в Національній бібліотеці імені В. І. Вернадського, а також львівською полонікою стали виявляти також українські бібліотекарі. Свідченням цих досліджень є публікації останніх років Ірини Ціборовської-Римарович, Світлани Булатової, Петра Холобуцького, Наталії Швець, Ганни Демченко, Ольги Колосовської, Галини Ковальчук, Маргарити Шамрай та інших.

Ми намагалися сприяти українським колегам у реалізації їхніх планів щодо опрацювання старих польських книжкових фондів. Наприклад, ми надавали стипендії у польських фондах для бібліотекарів і реставраторів із Києва та Львова, а потім – фахову допомогу під час їхньої роботи в Польщі, передавали бібліотекам, які співпрацюють із нами, різноманітну літературу, необхідну для книгознавчих досліджень, у тому числі довідники, бібліографії, словники тощо.

Міжурядове співробітництво у бібліотечній галузі

Наприкінці 1995 р. міністерства культури обох країн підписали «Протокол про співробітництво на 1996–1997 рр.», після чого була створена комісія із захисту культурної спадщини, яка, на жаль, так і не розпочала працювати.

Лише в силу «Угоди між урядом Республіки Польща й урядом України про співробітництво в галузі захисту і повернення культурних цінностей, загублених і незаконно переміщених під час другої світової війни», укладеній 25 червня 1996 р., була створена 15 грудня 1996 р. Міжурядова польсько-українська комісія з захисту і повернення культурних цінностей, загублених і незаконно переміщених під час другої світової війни. Таким чином, було офіційно започатковано проблематику

реституції під заступництвом призначених представників обох країн.

На першому офіційному засіданні Комісії (14–16 травня 1997 р.) у Львові було прийняте рішення про створення груп експертів з історичних архівних матеріалів, творів мистецтва, бібліотек і, окремо, із питань Оссолінеуму.

Перша зустріч групи експертів з бібліотечних фондів відбулася 20–22 вересня 2005 р. у Варшаві. Українську сторону представляли: Любов Дубровіна (Інститут рукопису НБУВ), Павло Білаш (Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон), Валентина Врублевська (кафедра теорії, історії і практики культури Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв у Києві), Тарас Паславський (Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України). З польської сторони брали участь: Ханна Ласкажевська (БН), Здзислав Петшик (Ягеллонська бібліотека) і Йоанна Пашталенець-Яжинська (БН), член Міжурядової комісії.

Під час наради обговорювалися можливості двостороннього співробітництва, яке, зокрема, повинне сприяти відтворенню долі і втрат бібліотек обох країн під час окупації. Ми обмінялися інформацією про досягнення в цій галузі, тобто про проведення започаткованих досліджень документів, а також про видавничі здобутки.

Польська сторона запропонувала розробити й опублікувати путівники по фондах українки у польських бібліотеках і полоніки в українських бібліотеках. Основний акцент ми зробили на фонди (навіть незначні фрагменти) колишнього польського і українського походження.

Під час варшавської зустрічі українська сторона зацікавилася також можливістю дослідження долі Бібліотеки греко-католицького капітулу в Перемишлі, а також передала перелік інкунабулів із Наукової бібліотеки Львівського національного університету ім. Івана Франка, загублених під час другої світової війни, із проханням відшукати їх у польських бібліотеках.

Крім того, ми домовилися, що в 2007 р. в Польщі відбудеться польсько-українська конференція, тема якої – дослідження долі бібліотек, музеїв і архівів, а також їхніх втрат у роки другої світової війни. На межі 2006–2007 рр. ми плануємо провести у Варшаві та в Києві презентацію тому, що містить полоніки з бібліотеки короля Станіслава Августа, а також виставку книг з її фонду.

Ми обговорили також можливість передавати один одному дублети з історичних колекцій у світ-

лі чинних правових положень в обох країнах. Ягеллонська бібліотека декларує сприяння українським бібліотекам у дезінфекції фондів (аркушевих документів і книг) у своїй новоствореній майстерні.

Тобто, спектр питань дуже широкий, проте, в основному він стосується долі переміщених і розпошених збірок у різний історичний час, які найчастіше залишаються у сфері спільної культурної спадщини. Ми будемо дуже раді, якщо декілька з цих питань вдасться вирішити спільними зусиллями польських і українських науковців.

Бібліотечні ініціативи: конференції, виставки, обмін інформацією

Крім офіційного співробітництва найбільших бібліотек України і Польщі, триває активна співпраця бібліотекознавчих академічних центрів, окремі дослідники здійснюють численні наукові і документні роботи в Україні, а також суспільно-популяризаторську діяльність. Тут слід зазначити хоча б конференції, організовані в 2001–2005 рр. університетами: Силезьким у Катовіцах і Марії Кюрі-Склодовської у Любліні – під девізом «загальної культурної спадщини і досягнення згоди за допомогою книги, без будь-яких кордонів».

У 2005 р. у Кракові відбулася уже восьма міжнародна конференція «Краків – Львів: книги, газети і часописи, бібліотеки XIX і XX сторіччя», організована місцевою Педагогічною академією.

Пожвавлюється також співробітництво публічних бібліотек і інших культурних установ у рамках Карпатського єврорегіону.

Слід наголосити також на результатах роботи дослідників і документалістів польських історичних фондів, які зберігаються в даний час на території України. Особливо варто звернути увагу на роботи проф. Едварда Ружицького з Катовіц, проф. Юзефа Шоцького зі Вроцлава, а також проф. Марії Підлипчак-Майєрович із Вроцлава (із жовтня 2005 р. викладач Педагогічної академії у Кракові) і д-ра Йоланти Гвьоздзік із Силезького університету в Катовіцах, які досліджують долю монастирських бібліотек, а також д-ра Уршули Пашкевич із Варшави та інших.

Протягом останніх років надзвичайно потрібну ініціативу започаткував проф. Оскар Чарнік, завідувач Інституту книги і читання БН у Варшаві, який постачав багатьом бібліотекам в Україні – особливо бібліотекам вищих навчальних закладів – приміром, у Дрогобичі або Києві, комплекти польських книг.

Виявом активної діяльності польських і українських бібліотек є виставки. Вони мають велике значення у популяризації добросусідських відносин між нашими країнами, знань про культуру і літературу, розповідають також про людей, заслужених для партнерського, який поступово веде до всеосяжного розуміння і примирення обох суспільств, діалогу між інтелектуальними елітами Польщі й України. Для прикладу, можна тут перерахувати ініціативи Бібліотеки Народової у Варшаві (2000 р.), Поморської книгарні в Щецині (2001 р.) і Воєводської публічної бібліотеки ім. Хероніма Лопацинського в Любліні (2005 р.).

Останніми роками нами були організовані також дві важливі виставки з польської тематики в київських бібліотеках. Перша з них була присвячена досягненням паризької «Культури» і ролі Єжи Гедройца у формуванні польсько-української угоди. Вона була відкрита в березні 1997 р. в Державній історичній бібліотеці України: «Культура» – за незалежну Україну». Еміграційні видання, представлені в Києві, були привезені з Гданської бібліотеки ПАН і університетської бібліотеки в Торуні, завдяки сприянню польського посольства. Інформація про захід була детально висвітлена київською пресою, а Президент Польщі Олександр Квасньєвський відвідав виставку під час свого офіційного візиту в Україну 21 травня 1997 р. З 5 по 7 червня частина збірок демонструвалася також у Києві на польсько-українському симпозіумі «Інтелектуали, культура, політика: досвід Польщі й України (до 50-річчя паризької «Культури»)».

17 червня 2004 р., у рамках святкування Року Польщі в Україні, у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського в Києві була відкрита книжкова виставка «Україна – Польща: історія і сьогодення». З цієї нагоди відбулося також засідання круглого столу «Україна – Польща: європейське сусідство».

П'ять перерахованих виставок та симпозіуми, які супроводжували їх, безсумнівно, сприяли збагаченню знань про літературу, присвячену нашим взаємовідносинам (насамперед польську літературу про Україну). Тепер, щоб ці знання по-справжньому поглиблювати, потрібні нові ініціативи для широкого загалу.

Протягом минулих років важливим елементом нашого співробітництва стала допомога у реалізації різного роду запитів, як у бібліотеках, так і польських архівах і музеях. Лабораторія докумен-

тування історичних книжкових фондів виконувала їх за заявками для працівників бібліотек, музеїв, членів наукових товариств тощо. Найчастіше вони були пов'язані з підготовкою публікацій і досліджень про поляків, які працюють в Україні, і зробили значний внесок у культуру цієї держави. Ми також багато разів зверталися до українських колег із проханням сприяти нам в отриманні джерел, фактографій, копій документів.

У серпні і вересні 1998 р. була відкрита спеціальна «гаряча лінія» Київ – Варшава. Приводом стала крадіжка 12 серпня того ж року примірника нюрнберзького видання 1543 року «De revolutionibus orbium coelestium» Миколая Коперніка. Це книга зі збірки Кременецького лицю, яка була занесена у каталог «Регіі». Волинській школі її подарував Тадеуш Чацький у 1805 р., про що свідчив його власноручний напис у книзі. В історії примірника був ще один цікавий і цінний слід – підпис у ньому від 1646 р. Альберта (Войцеха Раймунда) Стражиця, професора математики Краківського університету (помер 1650 р.). Особистість для істориків досить загадкова, а підпис, який він лишив у творі Коперніка, підтверджує сам факт існування краківського вченого. Варто зазначити, що під час візиту Єжи Бузека в Київ у лютому 1999 р. польський прем'єр подарував Президенту Леонідові Кучмі факсимільне видання рукопису відомого твору Миколая Коперніка, яке було передано у Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського.

Незважаючи на розмаїтість проявів і форм співробітництва між бібліотеками обох сусідніх країн, варто визнати, що діяльність ця усе ще недостатня.

Підсумовуючи огляд наших польсько-українських бібліотечних контактів, слід зазначити, що дослідження польських фондів в Україні стає дедалі вичерпнішим завдяки практично постійному і необмеженому доступу.

* * *

Протягом усього минулого десятиліття ми вчилися краще розуміти наших партнерів, спочатку не до кінця переконаних, що цілість і реєстрація польського патрімоніуму є нашим обов'язком. Ці ініціативи збагатять культуру і досягнення інших народів. Поповнюючи наші знання про пам'ятки польської культурної спадщини за межами держав, ми одночасно усвідомили, наскільки важливим є те, щоб не дозволити знищувати і зневажати цінні для наших сусідів фонди, які на сьогодні знаходяться на території Польщі.